Augustina Kurilienė

Žvalgomieji tyrimai Šventosios senovės gyvenvietėje

2014 m. vykdyti archeologiniai žvalgomieji tyrimai Šventosios senovės gyvenvietėje (UK 1813). Tyrimai atlikti Pienių g. 11, Mokyklos g. 59, Latgalos g. 20, Šviesos g., be adreso (kadastrinis numeris 2501/0014:33), Mėnulio g. 2 sklypuose, kuriuose numatomos statybos ar rengiami detalieji planai, taip pat Kutninkų gatvėje suprojektuotos elektros kabelio linijos vietoje (1 pav.).

Dalis tirtų sklypų yra senovinio ežero duburiuose ar ežero priekrantėse, dalis – toli nuo buvusio senovinio ežero kranto. Dalies minėtų sklypų aplinkoje įvairaus pobūdžio archeologiniai tyrimai vykdyti ir anksčiau.

Mėnulio g. 2 sklypas yra senovinio ežero duburyje, gana toli nuo žinomų radimviečių. Arčiausiai jo, 375 m atstumu į R yra 23 radimvietė, 1969–1971 m. tirta R. Rimantienės (Rimantienė R., *Akmens amžiaus žvejai prie Pajūrio lagūnos,* V., 2005, p. 421–454), 450 m atstumu į ŠV žinoma 42 radimvietė, 2009 m. surasta ir 2011 m. tyrinėta G. Piličiausko (*ATL 2009 metais*, V., 2010, p. 17–21; *ATL 2011 metais*, V., 2012, p. 31–35).

2014 m. tyrimų metu 20 arų dydžio Mėnulio g. 2 sklype ir **Kutninkų gatvėje** suprojektuotoje 320 m ilgio elektros linijos vietoje (1 pav.) atlikti 5 georadaro (GPR) profiliai (iš viso 1213,5 m), išgręžti 7 gręžiniai, ištirti 7 šurfai (24,6 m^2 plotas). Nustatyta, kad tyrimų vieta yra senovinio ežero duburyje, kur aptinkama iki 2,3–2,4 m storio ežerinių-pelkinių nuogulų (durpių ir sapropelio), susiklosčiusių virš smulkaus Litorinos jūros transgresijos smėlio, vietomis su *Cardium edule* moliuskų kiauteliais.

1 pav. 2014 m. žvalgomųjų tyrimų Šventosios senovės gyvenvietėje situacijos planas. Tyrinėti sklypai ir vietos: 1 – Pienių g. 11; 2 – Mokyklos g. 59; 3 – Latgalos g. 20; 4 – Šviesos gatvė, be adreso; 5 – Mėnulio g. 2 ir suprojektuota elektros kabelio linija Kutninkų gatvėje. A. Kurilienės brėž.

Fig. 1. Situation plan of the 2014 evaluation in Šventoji Old Settlement. Investigated plots and locations: 1 – Pienių St. 11; 2 – Mokyklos St. 59; 3 – Latgalos St. 20; 4 – Šviesos Street, no house address; 5 – Mėnulio St. 2, and the planned power cable route in Kutninkų Street.

Tirto sklypo Š dalyje ežeriniame sapropelyje aptikta žvejybinėms konstrukcijoms būdingų radinių. Šurfe 4 rasta medinė kartis suapvalintu galu, šurfe 5 – išvirtęs medinis kuolas nusmailintu galu, išilgai perskeltas kuolas, pušų skalų fragmentų. Kutninkų gatvėje projektuojamos elektros kabelio linijos vietoje, 90 m į Š nuo sklypo Š ribos taip pat aptikta medinių radinių. Šurfe 7, 70–76 cm gylyje rasta žuvų gaudyklės liekanų (2 pav.). ŠV–PR kryptimi gulėjo 1,63 m ilgio pušinė kartis (3:2 pav), statmenai jai (ŠR–PV kryptimi) – pusė butinio – jo 63 cm ilgio fragmentas (3:3 pav.). Maždaug ties ilgosios karties viduriu rasta vertikalioje padėtyje buvusi kiek stambesnė kartis briaunuotais kraštais (3:4 pav.). Jos viršutinė nulūžusi dalis atidengta 75 cm gylyje, apatinė pasiekta maždaug 1,2 m gylyje. Tai rodo, kad ji buvo gana giliai įkalta. Vietomis po medžio radiniais fiksuoti ploni smėlio tarpsluoksniai. 90 cm gylyje ties šurfo V sienele rastas akmeninis pasvaras (3:1 pav.). Aptiktieji radiniai neabejotinai yra žvejybinės konstrukcijos dalys. Butinio AMS C^{14} data 3082–2928 cal BC (Poz-65431: 4390±35 BP) rodo, kad ši stacionari žvejybos vieta (laikantis tęstinės numeracijos pavadinta **radimviete 51**) naudota vidurinio neolito pabaigoje. Panašių kilnojamųjų užtvarų su venteriais dalių yra aptikta ir kitose neolitinėse Šventosios radimvietėse (1, 4, 6, 23). Tačiau, kitaip, nei kitose, Kutninkų gatvės šurfe 7 žvejybinės konstrukcijos dalys aptiktos jų naudojimo vietoje. GPR radarogramose rekonstruotas ežero dugno horizontas (4 pav.) rodo, kad žvejybinė vieta Kutninkų gatvėje buvo įrengta seklumoje, visiškai greta lėkšto povandeninio šlaito, į P vedančio gilesnio duburio link.

Tyrimų Mėnulio g. 2 sklype ir Kutninkų gatvėje suprojektuotos elektros kabelio linijos vietose rezultatai: rasta žvejybinių konstrukcijų

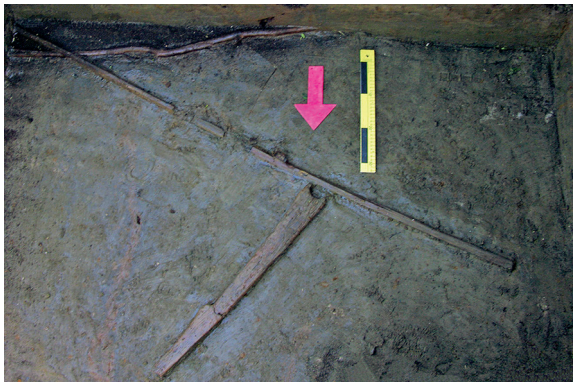

2 pav. Žvejybinės konstrukcijos dalys in situ Šventosios radimvietėje 51 (šurfas 7). A. Kurilienės nuotr.

Fig. 2. Parts of the piscatorial structure in situ at the Šventoji 51 find spot (test pit 7).

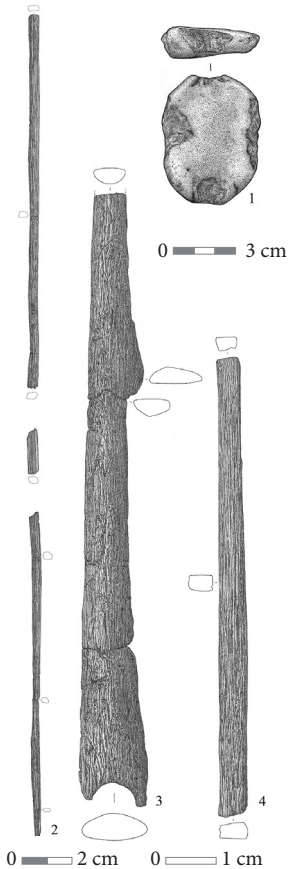

3 pav. Žvejybinės konstrukcijos dalys: 1 – pasvaras; 2 – ilga kartis; 3 – butinys; 4 – briaunuota kartis iš Šventosios radimvietės 51. I. Maciukaitės pieš.

Fig. 3. Parts of the piscatorial structure: 1 – a net weight; 2 – a long pole; 3 – an anchored net end; 4 – the ribbed pole from the Šventoji 51 find spot.

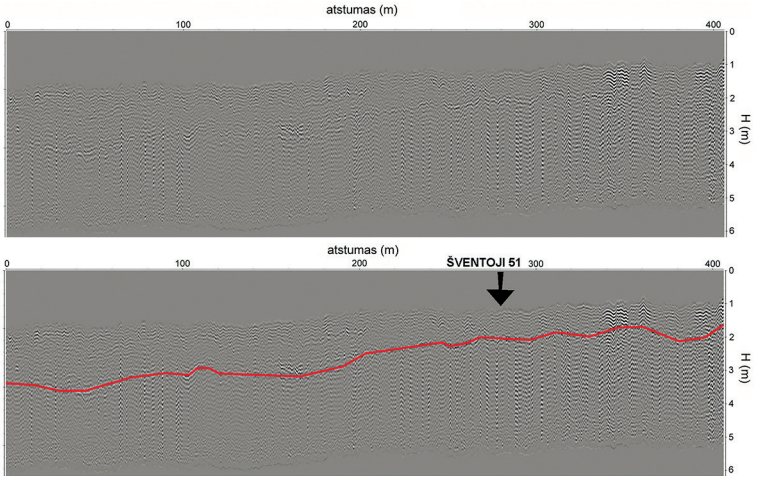

4 pav. Spėjamas sapropelio / smėlingo sapropelio kontaktas ir Šventosios radimvietė 51 GPR radarogramoje. G. Piličiausko brėž.

Fig. 4. A suspected contact with sapropel /sandy sapropel and the Šventoji 51 find spot in the GPR radargram.

dalių, rekonstruotas ežero dugno (gilėjančio į P) horizontas, vienalaikis su apie 3000 cal BC datuojamų archeologinių radinių krantuose paplitimu, ne tik suteikia vertingos informacijos apie žvejybines konstrukcijas, bet ateityje leistų prognozuoti tokių stacionarių žvejybinių vietų paplitimą, taip padidinant jų suradimo tikimybę.

Tyrimų **Mokyklos g. 59** sklype (1 pav.) metu atlikti 3 georadaro (GPR) profiliai (iš viso 580,7 m), išgręžti 4 gręžiniai, ištirti 8 šurfai (16 m² plotas). Nustatyta, kad sklypo R dalyje būta gilaus erozinio ežero duburio, kadaise jūriniame (smėlyje, žvyre) ir ledyninės kilmės (aleurite, moreniniame priemolyje) grunte išplauto tekančio vandens srauto ir vėliau palaipsniui užpildyto ežeriniu sapropeliu. Įžemis čia buvo pasiektas 1,6–3 m gylyje, o sapropelio storymė siekė 0,9–2,24 m. Sapropelis drėgnas ir homogeniškas, tik pačiame kraige suskilinėjęs ir perdžiūvęs. Šurfuose 1–4 aptikta archeologinių radinių: medinės skeltos lentelės fragmentas, pušų skalų, akmeninių tinklų pasvarų, žuvų kaulų ir žvynų, keramikos šukių. Visos šukės buvo su kriauklių kiautelių priemaišomis molio masėje, neornamentuotos (5 pav.). Rastas vienas „C“ profilio puodo pakraštėlis (5:1 pav.). Likusias šukes sudarė dubenėlio (5:2 pav.) ir puodų sienelių (5:3–8 pav.) fragmentai. Visos rastosios šukės yra narviškos, datuojamos viduriniu neolitu.

2014 m. ir ankstesnių (*ATL 2006 metais*, V., 2007, p. 35–42) tyrimų rezultatai rodo, kad senovinio ežero duburio V dalyje archeologinis sluoksnis nuo Šventosios radimvietės 1 tęsiasi į Š. Todėl ir radiniai iš tirto sklypo priskirti Šventosios radimvietei 1. Tikėtina, kad archeologinių radinių gali būti iškilę ir toliau į Š nuo žvalgyto sklypo, jau už Šventosios senovės gyvenvietės saugomos teritorijos ribų, kur toliau tęsiasi senovinio ežero duburys.

Tuo tarpu sklypo V ir centrinėje dalyse (šurfuose 5–8) vyravo jūrinės nuosėdos. Archeologinių radinių ar struktūrų juose nebuvo aptikta.

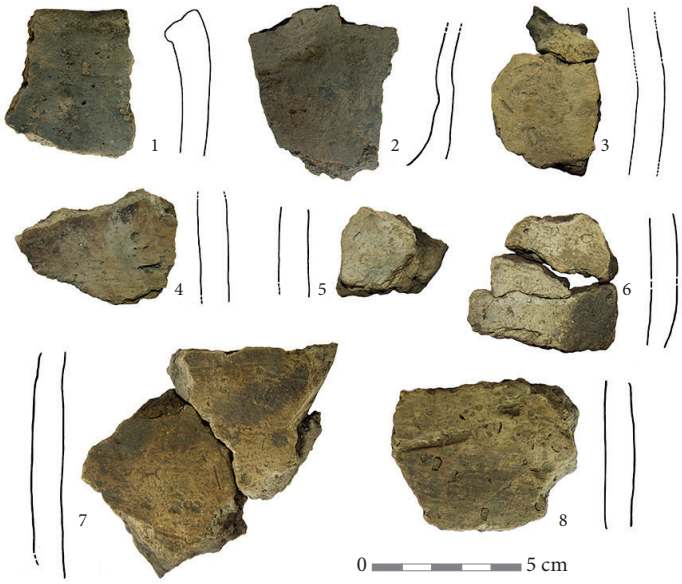

5 pav. Narviškos keramikos šukės iš Šventosios radimvietės 1. A. Kurilienės nuotr.

Fig. 5. A sherd of Narva culture pottery from the Šventoji 1 find spot.

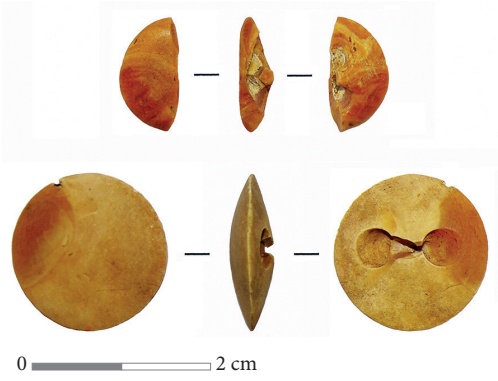

6 pav. Gintarinės sagos iš Šventosios radimvietės 26. A. Kurilienės nuotr.

Fig. 6. An amber button from the Šventoji 26 find spot.

Šviesos gatvėje esantis sklypas be adreso (kadastrinis numeris 2501/0014:33) yra vos už 25 m į P nuo 1966 ir 1970–1971 m. R. Rimantienės tirtų perkasų Šventosios radimvietėje 26 (Rimantienė R., *Akmens amžiaus žvejai prie Pajūrio lagūnos,* V., p. 457–467). Tyrimus radimvietėje ir jos aplinkoje 2002–2005 m. atnaujino V. Juodagalvis (*ATL 2002 metais*, V., 2005, p. 6–10; *ATL 2003 metais*, V., 2005, p. 10–15; *ATL 2004 metais*, V., 2006, p. 13–15; *ATL 2005 metais*, V., 2006, p. 13–15). 2014 m. tyrimų metu Šviesos gatvėje esančiame sklype buvo atlikti 3 georadaro (GPR) profiliai (iš viso 246,76 m), išgręžti 8 gręžiniai, ištirta 10 šurfų (10 m^2 plotas). Dalies šurfų (šurfai 1, 2, 4–7) vietos parinktos atsižvelgiant į G. Piličiauskenės atliktų (Piličiauskienė G., Šventosios senovės gyvenvietės (1813) ir jos aplinkos, Palangos m., archeologinių žvalgymų, žvalgomųjų ir detaliųjų tyrimų 2014 metais ataskaita, V., 2014, *LIIR*, f. 1, neinv., p. 8–9) magnetometrinių tyrimų metu užfiksuotas anomalijas. Tyrimų metu nustatyta, kad sklypo V dalyje (šurfai 1, 2, 4, 5) po supiltiniu sluoksniu (suformuotu rengiant kelią ir stumdant paviršių) ir apardytu durpių sluoksniu yra

išlikęs nesuardytas 8–12 cm storio ežerinių nuosėdų – sapropelio sluoksnis su pavieniais skaldyto akmens radiniais. Sklypo R dalyje (šurfai 3, 6–10) – buvusio ežero pakrantėje – neolito horizontas yra suardytas ilgalaikio arimo, po 20–40 cm storio dirvožemio ir perartos durpės sluoksniu fiksuotas balkšvas jūrinis smėlis. Ištyrus šurfus buvo išbandytas ištisinis paviršiaus žvalgymas sklypą suarus. Vizualiai iššvalgius suartą sklypą buvo surasta gintaro sagų (6 pav.) ir nuoskalų. Rezultatai parodė, kad naudota paviršiaus žvalgymų metodika pasiteisino. Ilgalaikio arimo apardytas archeologinis sluoksnis su nedideliu radinių tankumu ar radiniai iš suardyto sluoksnio ne visada gali būti fiksuojami tiriant šurfais.

120 m į ŠR nuo pastarojo tirtas 20 arų dydžio sklypas **Latgalos g. 20**. Jo aplinka žvalgyta ir anksčiau (*ATL 2008 metais*, V., 2009, p. 25; *ATL 2013 metais*, V., 2014, p. 512), tačiau tyrimai nebuvo rezultatyvūs. 2014 m. buvo ištirti 7 nuo 1x1 iki 2x2 m dydžio šurfai (20 m² plotas). Šurfai 1–5 suplanuoti atsižvelgiant į magnetometrinių tyrimų metu užfiksuotas perspektyvias anomalijas. Tyrimų metu nustatyta, kad durpių sluoksnis beveik visur yra perartas; tik vietomis pavyko užfiksuoti 5–10 cm storio durpių sluoksnį ar jo fragmentus (šurfo 3 Š kampas, šurfo 6 V dalis). Kitur iš karto po 20–40 cm storio durpingo armens sluoksniu pasiektas įžemis – balkšvas ar šviesiai rudas jūrinės kilmės smėlis. Kultūrinio sluoksnio, archeologinę vertę turinčių įgilintų struktūrų ar pavienių radinių neaptikta. Tam įtakos, matyt, turėjo ir tai, kad viduriniame neolite ši vieta buvo sausumoje, smėlingoje Litorinos jūros terasoje, 150–200 m į R nuo lagūninio ežero kranto.

Toli nuo senovinio ežero kranto buvo ir **Pienių g. 11** sklypo vieta. Šventosios senovės gyvenvietės Š dalyje esančiame 90 arų dydžio sklype buvo ištirti 26 2–8 m² dydžio šurfai (iš viso 90 m² plotas). Šurfų dydis ir išdėstymas planuotas atsižvelgiant į magnetometrinių tyrimų metu užfiksuotas perspektyviausias anomalijas. Tyrimų rezultatai parodė, kad reljefas tirtame sklype yra stipriai pažeistas intensyvios XX a. vykdytos žmonių ūkinės veiklos (arimo, melioracijos). Vietovė buvo išvagota atvirų melioracijos kanalų (šurfai 2, 4, 5, 9, 10, 15, 17, 18, 21, 23–25), melioracijos vamzdžių (šurfai 17, 22), suarta. Sklypo PV dalyje tirtuose šurfuose po dirvožemiu fiksuoti geležingi-rūdingi sluoksniai, šurfuose 5, 6, 10 aptikta pelkių rūdos. Matyt, prieš melioraciją šioje teritorijoje buvo nedidelis pelkių rūdos telkinys. Nesuardytose šurfų vietose po 20–40 m storio dirvožemiu pasiektas gelsvai rudas ar šviesiai rudas smulkus smėlis. Daug kur kraige jis buvo oršteinuotas, giliau – sterilus, šviesiai rudas, rečiau – horizontaliai sluoksniuotas su pilku dumblingu smėliu (šurfai 8, 16, 19). Tyrimų metu archeologinio sluoksnio nerasta. Panašu, kad jei jis čia ir buvo, yra suardytas intensyvios šioje teritorijoje vykdytos ūkinės veiklos. Du neolito laikotarpiui priskiriami radiniai – ruonio kaulo fragmentas ir titnago nuoskala – taip pat rasti permaišytuose sluoksniuose (šurfai 3, 15). Nepaisant to, tyrimai rodo, kad net palyginus toli nuo ežero kranto galima tikėtis aptikti žmonių veiklos pėdsakų.

2014 m. žvalgomųjų tyrimų metu iš viso buvo ištirtas 162,6 m² plotas (58 šurfai), atlikta 11 georadaro profilių (2,04 km), išgręžtas 21 gręžinys. Šventosios senovės gyvenvietės centrinėje dalyje, senovinio ežero duburyje buvo rasta medinių žvejybinių konstrukcijų – stacionarių žvejybos vietų (Šventosios radimvietė 51), naudotų vidurinio neolito pabaigoje, liekanų. Senovės gyvenvietės ŠR dalyje nustatyta senovinio ežero duburio V dalyje esančio archeo-

loginio sluoksnio tąsa į Š nuo Šventosios radimvietės 1. Šventosios radimvietės 26 aplinkoje fiksuotas nesuardytas ežerinių nuosėdų – sapropelio sluoksnis su pavieniais skaldyto akmens fragmentais ir suardytas sluoksnis su gintaro radiniais. Šventosios senovės gyvenvietės Š dalyje aptikta pavienių radinių. Tyrimų metu rasti viduriniu ir vėlyvuoju neolitu datuojami medžio, keramikos, gintaro, titnago ir akmens radiniai perduoti LNM.

The field evaluation at Šventoji old settlement

In 2014, a field evaluation was conducted in Šventoji old settlement (UK 1813), on the plots at Pienių St. 11, Mokyklos St. 59, Latgalos St. 20, Šviesos street (no house address), and Mėnulio St. 2 and at the site of a planned power cable in Kutninkų street (Fig. 1). 11 georadar profiles (2.04 km) were made, 21 boreholes drilled, and 58 test pits (a total of 162.6 m^2) excavated. The remains of wooden piscatorial structures, i.e. stationary fishing areas (Šventoji 51 find spot) (Fig. 4) that were used in the late Middle Neolithic (Figs. 2, 3), were discovered in the central part of Šventoji old settlement and on the ancient lakebed. It was determined that the archaeological layer located in the W part of the ancient lakebed in the NE part of the old settlement continues to the N of the Šventoji 1 find spot (Fig. 5). Undisturbed lacustrine deposits, i.e. a sapropel layer with isolated fragments of knapped stone and a disturbed layer with amber finds (Fig. 6) were recorded in the vicinity of the Šventoji 26 find spot. Isolated finds were discovered in the N part of Šventoji old settlement. Wood, pottery, amber, flint, and stone finds dating to the Middle and Late Neolithic were discovered during the investigation.

Eglė Marcinkevičiūtė,
Egidijus Šatavičius

Skarulių pilkapių vietos tyrimai

Skarulių pilkapių vieta yra Jonavos miesto PR pakraštyje, Skaruliuose, apie 450 m į P nuo plento Kaunas–Ukmergė–Zarasai ir apie 400 m į V nuo kelio Jonava–Mijaugonys, apie 420 m į P nuo kairiojo Neries upės kranto ir 490 m į R–ŠR nuo geležinkelio Kaišiadorys–Radviliškis linijos. Pilkapiams pilti buvo pasirinktas smėlynas nežymiai banguotu paviršiumi, esantis senojo Šventosios lateralinio senslėnio dugninėje dalyje. Vėliau nuslūgus ledyno tirpsmo vandenims ir prasigraužus Neriai vidurupyje, šiuo senslėniu tekėjo Neries vandenys, o Šventoji tapo jos intaku. Šiuo metu pilkapių vieta yra kairiajame Neries krante, per 550 m į P nuo upės vagos, buvusio Skarulių miestelio PR pakraštyje, nežymiai terasuotame kraštovaizdyje.

Seniau per Skarulių miestelio ŠV pakraštį lanką darė Lankio upelis, kuris pavasariais miestelio PR dalyje užliedavęs iki 1,5 km ilgio ir 500 m pločio ruožą. Upelis tarybiniais laikais (apie 1962 m.) buvo ištiesintas bei kanalizuotas ir šiuo metu teka palei geležinkelio sankasą. XX a. pabaigoje, pastačius Jonavos „Azoto“ (dabar – „Achema“) gamyklą, galutinai sunaikintas ir pats Skarulių miestelis – bemaž visi pastatai buvo nugriauti, o teritorija išlyginta buldozeriu. Buvusio pilkapyno teritorijoje įrengtas savavališkas smėlio/ žvyro karjeras, o į iškastą teritoriją pradėtos masiškai vežti ir pilti statybinės – buitinės atliekos. Taigi, mūsų dienas vietovės kraštovaizdis pasiekė itin smarkiai pasikeitęs.